

Vedno na strani narave

Daniel Rojšek

Za varstvo narave sem izvedel v Jamarskem klubu Ljubljana-Matica, današnjem Društvu za raziskovanje jam Ljubljana, v prvi polovici sedemdesetih let. Rado Smerdu je bil jamar in sveži sodelavec Zavoda Socialistične republike Slovenije za spomeniško varstvo in prav on nas je seznanil z varstveno dejavnostjo.

Z varstvom narave sem se začel ukvarjati leta 1975, ko sva z Radom v petek zvečer videla, da na zemljevidih v merilu

1 : 5.000 ni tlorisov jam, ti pa so bili del mnenja Zavoda Socialistične republike Slovenije za spomeniško varstvo o Prosti industrijski coni Sežana. Mnenje so morali oddati v ponedeljek in tako sem v soboto in nedeljo narisal na zemljevide tlorise vseh pomembnih jam na območju med Sežano, Lipico in Orlekom. Tam naj bi Jugoslavija in Italija zgradili tovarne na podlagi Osimskih sporazumov. Na srečo se to ni zgodilo (Ravbar, 1978: 81-84).

Značilni pogled na Sežanski Kras, kjer naj bi zgradili tovarne na podlagi Osimskih sporazumov. Foto: Daniel Rojšek.

Vhod v Golokratno jamo je osemdeset metrov globoko brezno s premerom več kot šestdeset metrov. Kako bi bilo z njo, če bi okoli stale tovarne? Foto: Daniel Rojšek.

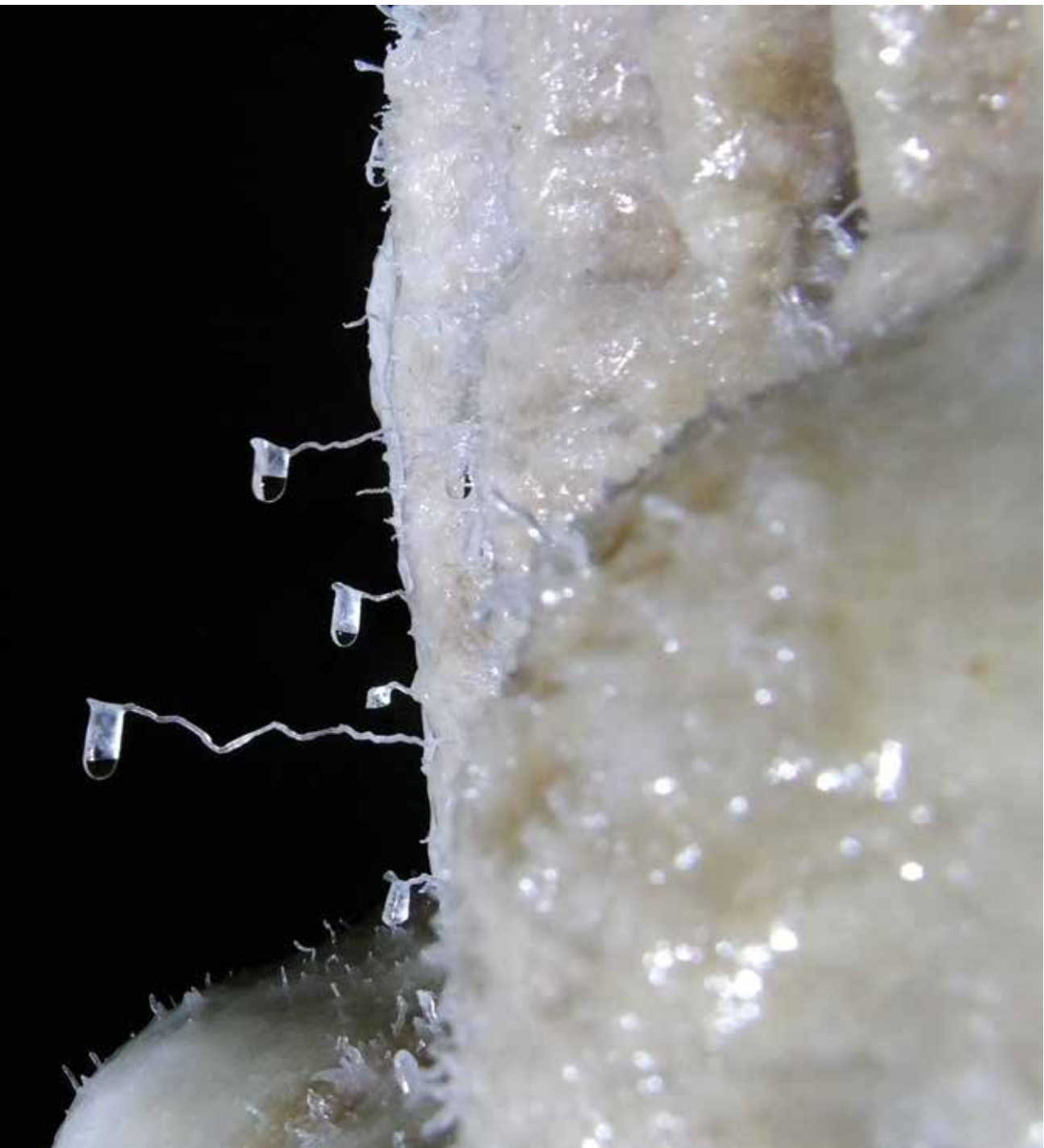
Vhod v Škamprlovo jamo je petdeset metrov globoko brezno. Jama je izredno lepo zasigana. Posebnost je do deset centimetrov visoki »smrekov in listnati gozd«, tvorba v delno zasigani ilovici. Foto: Daniel Rojšek.

Plezanje v kamin okoli leta 1977, ko smo želeli najti prehoda v sosednjo Jamo na Brundovem partu in Ukmarjevo jamo, pa je vse zasigano. Foto: Anton Brancelj.

Heliktiti z nastavki makarončkov v Gustinčičevi jami pri Lokvi. Jama so našli, ko je bila grožnja s tovarnami mimo. Jama je zaradi izjemnih sigovih tvorb zaprta za obisk. Foto: Daniel Rojsek.

Potem sem občasno sodeloval pri različnih poročilih Zavoda Socialistične republike Slovenije za spomeniško varstvo kot prostovoljec in ob tem je dozorevala odločitev, da bo varstvo narave moj kruh.

Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete smo leta 1978 na željo študentov obravnavali predvideno gradnjo hidroelektrarne Kobarid. Profesorji se do gradnje niso opredelili, kajti varstva narave niso razumeli niti prepoznali pomena reke Soče. Bil sem precej razočaran. Na Ljubljanskem regionalnem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine sva s Polono Vrhunc leta 1981 in 1982 popisovala naravno dediščino za občinske prostorske načrte. Sodeloval sem tudi pri pripravi strokovnih mnenj o različnih gradnjah in drugih posegih v naravo. Z Mirjam Gorkič sem julija leta 1983 po zaposlitvi na Hidrometeorološkem zavodu Socialistične republike Slovenije sodeloval pri pripravi poročila Zavoda za spomeniško varstvo Gorica v Novi Gorici o vplivih morebitne Hidroelektrarne Trebuša na naravno dediščino. Za gradnjo hidroelektrarne se niso odločili, verjetno zaradi potresno »žive« idrijske prelomnice in upora domačinov ter zavodovega nasprotujočega mnenja.

Naslednje leto so me 1. februarja zaposlili na Zavodu za spomeniško varstvo Gorica v Novi Gorici. Dobil sem nizko mizico za pisalni stroj na hodniku, blizu vhodnih vrat, kajti na zavodu je bila takrat velika prostorska stiska. Razmere za delo so bile obupne, vzdušje pa odlično. Z Mirjam sva bila edina zadolžena za varstvo narave in pri tem orala ledino.

Delali pa smo vsi vse, kajti takšni so bili časi. Premski grad na primer smo rešili pred propadom z veliko iznajdljivostjo. Denar, ki smo ga dobili od Kulturne skupnosti Slovenije za obnovo naravne in kulturne dediščine, smo vezali pri novi Banki Vipa. Obnovili so grajsko streho, vendar so bili novi korci (žlebasti strešniki) slabe kakovosti, zgornja plast se je pozimi zaradi zmrzali

odlučila. Goriške opekarne so slabe korce prodajale doma, dobre pa izvozile. Direktor zavoda me je prosil, če bi kot jamar splezal na streho in poročal o njenem stanju. Vse je bilo treba zamenjati. Z obrestmi smo v Gorici (v Italiji) kupovali dobre korce z dnevnicami, ki smo jih zamenjali v lire, in korce s prepustnicami vozili čez mejo. Z dobrimi korci je zidar prekril streho, ki še danes drži. Premski grad je sedaj za Občino Ilirska Bistrica zelo pomemben, v njem je poročna dvorana, imeniten prostor za pogostitve, muzejska zbirka in še marsikaj. Z obrestmi smo leta 1988 v sodelovanju z divaškimi jamarji očistili mahov in alg tudi odkopani kapnik v Lipjih jamah ter ga prepojili s silikonskim premazom. Vrh orjaškega stalagmita je Nando Škaber iz Repna odkopal med pridobivanjem vrnika iz brezstropne jame v predelu Lipje jame pri Doljnih Ležečah. Vrnik je kremenčev pesek, pomešan s kraško ilovico (Pleničar). Še danes je na kapniku malo mahov.

Najpomembnejše naloge na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v

Novi Gorici in nasledniku

Razglasitve naravnih in kulturnozgodovinskih spomenikov

Na začetku so mi dali v prebiranje cele kupe samoupravnih predpisov. Seveda me to nikakor ni veselilo, v bistvu me je morilo. Želel sem si delati v naravi in pisati strokovne prispevke, ne mnenj v uradniški latovščini. Tej sem se uspešno upiral. Zavod je deloval na območju sedmih velikih občin oziroma na območju petine Slovenije. Zanje smo pripravljali popise naravne in kulturne dediščine ter strokovne podlage za razglasitev naravnih znamenitostih in kulturnozgodovinskih spomenikov ter območij. To sem delal z velikim veseljem. Napisali smo tudi odloke in jih posredovali skupščinam občin v sprejem ter jih na javnih obravnavah tudi pojasnjevali. Zelo zanimivo in naporno delo, ki se je zavleklo

tudi prek polnoči. Skoraj vse občine so odloke sprejele. Tolminski je še danes zelo uporaben, predvsem varuje reko Sočo.

To delo me zelo veselilo, čeprav je bilo velikokrat zelo težko.

Otona, najlepší tolmuní v strugi zgornje Soče. Na njeno razglasitev za naravni spomenik smo bili zelo ponosni. Odlok je še zdaj zelo uporaben. Foto: Daniel Rojšek.

Izvir Boka. V njem živi po verovanju pravercev vodni dub. K njem so hodili prosit za dež med hudimi sušami. Za njim se odpira delno zalita, 1.425 metrov dolga jama, ki se dvigne za štiriinosemdeset metrov. Z odlokom so Boka in več pritokov Soče razglašeni za naravne spomenike. Foto: Daniel Rojšek.

*Slap Boka je visok sto štiri metre,
najvišji v Sloveniji. K njemu sodi
tudi trideset metrov visoka posevna
slapova stopnja pod njim.
Foto: Daniel Rojsek.*

*Soteska Boka in prodnata struga pred sotočjem s Sočo. Na zgornjem delu slike vidimo Čezsoške Prode in Vrbulje.
Foto: Daniel Rojšek.*

V Ilirski Bistrici odloka o razglasitvi niso sprejeli. Javnost je zahtevala prenehanje izpuščanja odplak njihovih tovarn v Velko vodo - Reko. Ustanovili so odbor za očiščenje Reke in zavod povabili k sodelovanju. Na prvem sestanku sem predlagal ustrezne čistilne naprave za tovarne, predvsem pa uvedbo suhega postopka za proizvodnjo vlaknenih plošč, kajti v Šumeči jami pod Škocjanom so se nabirali več kot deset metrov visoki kupi pen, poleti pa je tudi obupno smrdelo. Voda v strugi Velke vode - Reke je bila do sotočja s Padežem brez kisika, kjer ni bilo primernih razmer za vodni živelj. Vse so lepo napisali in sprejeli ustrezne sklepe. Predlagal sem tudi podporo odloku za razglasitev in tu se je zalomilo. Predsednik od-

bora je bil poveljnik bistriških vojašnic in ta predlog ga je vrgel iz tira. Posvetoval se je z vodstvom odbora in zahteval, naj predlog umaknem, česar nisem storil. Predlog so sicer napisali, zgodilo pa se ni nič.

Kamnolom Lokvica

Takoj po zaposlitvi je »zagorelo«. Na Dobrdoškem Krasu so zaradi okoljskih zahtev zaprli kamnolome. Italijanske železnice (FS) so iskale nov kamnolom za apnenčev gramoz in našle podjetnike na naši strani. Z vso ihto so se zaleli v odprtje kamnoloma Lokvica na severozahodnem pobočju Goriškega Krasa nad Mirnom. Naša naloga sta bila popis naravne in kulturne dediščine ter priprava mnenja na podlagi zakona o naravni in kulturni

Orjaski približno meter dolgi heliktiti v Leopardovi jami, največji daleč naokoli. Z razstreljevanjem apnenca v predvidenem kamnolomu Lokvoica bi se zaradi udarnih valov zrušil. Na srečo se to ni zgodilo. Foto: Peter Gedei.

dediščini. Seveda se s kamnolomom nismo strinjali. Odkrili smo namreč Leopardovo jamo (tedaj Jamo pod Pečino) z izjemno zakapanimi rovi, dvorano s kalcitnimi kristali čokoladne barve in okostjem jamskega leoparda (*Panthera pardus*). Čudovita jama, z največjim heliktitom daleč naokrog, dolgim več kot en meter. Naše

mnenje ni zaleglo, kamnoloma pa le niso odprli.

Škocjanski Kras

Prva velika naloga je bila priprava gradiva za vpis Škocjanskega Krasa v Seznam svetovne dediščine pri Unescu. Bilo je zelo naporno, saj je bil čas kratko odmerjen,

Zadnji ponor Velke vode – Reke v Veliki dolini. Voda izgine v Šumečo jamo pod Škocjanom. Foto: Daniel Rojšek.

dela pa ogromno. Z Matjažem Pucem, nosilcem naloge, ter sodelavkami in sodelavci različnih strok smo odlično sodelovali. Rado Smerdu je bil pobudnik za vpis, začel je zbirati gradivo, vendar je avgusta leta 1984 utonil v Predoslju, koritih Kamniške Bistrice. Zelo smo ga pogrešali, osebno ga še vedno. Zapletlo se je s Postojnskim Krasom. V tistih časih so v Postojni namreč zahtevali vpis v Seznam svetovne dediščine tako Škocjanskega Krasa kot Postojnskega Krasa z jamami. Za Postojnskega ni bilo ustreznih zakonskih podlag, pa tudi jamski vlak in izjemno množični obisk nista bila v prid vpisu. Škocjanski Kras bi šel za las skozi. Akademik Ivan Gams je imel ključno vlogo pri odločitvi, da vpišemo v seznam le Škocjanski Kras. S svojo proni-

V Dežni dvoranci Šumeče jame se šiga izredno bitro odlaga. Leta 1975 je bilo med steno in zasigano jeklenico blizu Primoževe roke še za ped prostora. Foto: Jaka Jakofčič.

*Dobrih osemindeset let kasneje se je na steni odložilo več kot deset centimetrov sige. Jeklenica je postala del stene.
Foto: Daniel Rojšek.*

cljivostjo je utišal Postojnčane in dosegli smo končno odločitev o vpisu Škocjanskega Krasa v Seznam svetovne dediščine ali nič. Ocenjevalca (Mednarodne zveze za varstvo narave, IUCN) sta bila Jim Torsell in Danny Elder. Jamski splet in njegove razsežnosti so nanju naredili izjemen vtis. Pomembno dejstvo je bila tudi desettisočletna stalna posejlenost Škocjanskega Krasa. Marijan Kolarič, tedanji direktor Zavoda Socialistične republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, je na večerjih prepričeval

ocenjevalca, da prižgeta zeleno luč. V Parizu so 28. novembra leta 1986 Škocjanski Kras z jamami vpisali v Seznam svetovne dediščine.

Hidroelektrarna Učja

Učja je tretji povirni krak Soče (Rojšek, 2012). V drugi polovici osemdesetih let so začeli s pripravami za gradnjo hidroelektrarne. Velik izziv je bila priprava poročila o varstvu naravne in kulturne dediščine v postopku za morebitno gradnjo hidroelektrarne. V kratkem času in s skromnimi

Ozka dolina in soteska Uije. Tu so načrtovali enega od jezov hidroelektrarne. Foto: Daniel Rojšek.

Zadnja Korita Učje na Žagi. Z obratne strani jih lahko občudujemo z mosta državne ceste v vasi. Foto: Daniel Rojšek.

denarnimi sredstvi smo zbrali najboljše naravoslovce. Delali so za varstvo narave, ne za denar. Pokrili smo jim le stroške. Dobili smo se na kraju samem, si ogledali divjo sotesko in korita ter uspeli pripraviti poročilo v ustreznem času. Naročnik ni bil zadovoljen s poročilom, ker smo gradnjo zavrnil. Zadnjo tretjino stroškov so plačali šele po mučnem sestanku leta 1991, kjer so izsilili ponovno presojo pogojev. Najeli so tri ocenjevalce, ki so izpodbijali naše ugotovitve. Po presoji smo pri zavrnitvi gradnje vztrajali.

Na Inštitutu za potresno inženirstvo in inženirsko seizmologijo iz Skopja so pripravili za meter gradiva (računalniške izpise) o potresni varnosti jezov. Na javni obravnavi je prof. dr. Jože Čar vprašal predstavnika tega inštituta, ali so upoštevali idrijsko prelomnico, ki ravno pri predvidenem spodnjem jezu

izgine v Kaninsko pogorje. Tam se stalno premikajo kamninske plasti in se meli skalovje. Odgovoril je, da so svoje delo opravili po naročilu, brez raziskav na kraju samem, in predlagal nadaljnje raziskave. Zanje se oblast ni odločila, kajti postopek za gradnjo hidroelektrarne je ustavila.

Na začetku enaindvajsetega stoletja so ponovno poskusili z gradnjo Hidroelektrarne Učja, vendar so zaradi silovitega odpora domače in mednarodne javnosti ta namen opustili.

Varstvo rastlinskih in živalskih vrst

Začel sem z venerinimi laski (*Adiantum capillus-veneris* L.). Poznali smo nahajališče Močila v Avčah, Vitomir Mikuletič pa je nama z Mirjam omenil še eno, ki ga sam ni poznal, je pa na zemljevidu opazil piki-

Dvocvetni zafran (Crocus biflorus) na Ladišču pri Plaveh. Foto: Daniel Rojšek.

co, ki jo je narisal območni gozdar Baške grape, preden je odšel iz službe. Sledila sva pikici in našla laske ob poti pri Brizni grapi, kasneje sem jih opazil tudi v njej (Rojšek, 2015: 403-404). Po štirih desetletjih poznamo v Posočju petindvajset nahajališč. Rebrinčevolistna hladnikovka (*Hladnikia pastinacifolia*) je ena od najbolj imenitnih rastlin pri nas, paleoendemit, ki raste le na južnih in severnih obronkih Trnovskega gozda. Sodelovanje med naročnikom in izvajalcem del ter ajdovsko občinsko upravo lahko služi za zgled dobrih odnosov in uspešnega obvarovanja redke, ogrožene in zavarovane rastline (Rojšek, 2022-1). Veliko dela sem posvetil dvocvetnemu

žafranu (*Crocus biflorus*). Zelo sem vesel, da nam je uspelo ohraniti nahajališče pod Morskem, kjer so žafrani zaradi zaraščanja skoraj izginili, s košnjo pa se je število z enajst v enem letu povečalo na deveinštirideset rastlin (Rojšek, 2022-2). Upam, da bo nova občinska uprava s košnjo nadaljevala.

Čebelar (*Merops apiaster*) je v Sloveniji redki ptič. Čisto slučajno sem izvedel za njegovo gnezdenje v desnem bregu Soče pod Idrskem leta 2021. Poklical me je domačin in me nanj opozoril tik pred začetkom zavarovanja tega brega. Dela smo ustavili, dokler se mladiči niso speljali in čebelarji odleteli. Naslednje leto jim nove razmere niso ustre-

Majhen vhod v jamo na Brundlovem partu, kamor so s tovornjaka stresali klavniške odpadke pršutarne iz Lokve v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja. Jamar Vili iz Sežane je leta 1971 razstrelil škraplje nad vhodom. Tega je skalovje zasulo in odpadkov niso mogli več odlagati v jamo. Foto: Daniel Rojšek.

zale, preselili so se petsto metrov više v levi breg. Maja leta 2023 sem videl nad mestom lanskega gnezdenja jato več desetih ptičev, vendar se za gnezda niso odločili in so odleteli drugam.

Seveda sem se ukvarjal z varstvom tudi drugih rastlinskih in živalskih vrst, v članku sem se omejil le na najpomembnejše.

Nasilje nad naravnimi pojavi

Jamarji smo se najprej srečali z metanjem odpadkov v kraške jame in ga poskusili preprečiti. Poklicno sem bil pri tem kar uspešen, še posebej z odstranjevanjem iz številnih jam.

Za reke so najhujše hidroelektrarne, dve so na Soči zgradili pod Italijo, eno pod Jugo-

slavijo. Vse tri spremenijo reko v umetna jezera z obilico alg poleti. Te in drugo plavje so vir močvirskega plina, ki prispeva k ogrevanju ozračja. Tudi premalo premišljeni vodarski posegi so struge razvrednotili.

Na začetku leta 2022 je kobariška občina očistila opuščeno cesto proti Otonam, najlepšim tolmunom v strugi Soče. Vse skalovje in grušč ter drevesa so zmetali v strugo. Česa podobnega še nisem videl.

Zaključek

Razmere za delo so se z leti izboljševale, dobil sem svojo pisarno, številčno smo se okrepili in si naloge razdelili. Zadnja desetletja sem se ukvarjal predvsem s posegi v struge in kraške jame. Hitro sem

Ostanek preperelih kosti pod vhodnim breznom Jame na Brundlovem partu je bil enainštirideset let po zasutju vhoda debel več metrov.

Foto: Jaka Jakofčič.

ugotovil, da direktorji vse obljubijo, na gradbiščih pa gredo stvari po svoje. Lotil sem se prepričevanj delovodij in strojnikov, naj upoštevajo naša mnenja, ter jim pokazal, kako naj zlagajo skale, oblikujejo sipine, gradijo kamnite zidove ob cestah in podobno. S tem bodo opravili dobro delo za naravo in izboljšali končno podobo svojega dela. Večinoma so se držali dogovorov. Varstvo narave je v svojem bistvu kulturna dejavnost, v tem naravi odtujenem svetu smo eni od redkih, ki se zavedamo tega pomena. Zakon varuje vrednote, ne pojavov, če te izgubimo, tudi z njimi povezane vrednote nimajo smisla. O ohranjanju narave ne izgubljam besed. Ne vemo, kje se narava začne in konča. Le kako jo bomo uboga človeška bitja ohranjala? Zelo sem zadovoljen, da sem v skoraj polstoletnem delovanju prispeval pomembne kamenčke v mozaiku varstva narave v Sloveniji.

Človek je le ena izmed številnih živalskih vrst na Zemlji. Žal si domišlja, da je njen gospodar. Izjemno pomembna je misel Antona Kuka - Toneta Javorja, ki jo je Pavlu Medveščku sredi šestdesetih let povedal ob prvem srečanju: »V naravi smo vsi enako pomembni in odvisni drug od drugega. Zato lahko naravo spreminjamo le toliko, da ne ogrožamo drugih.« (Medvešček, 2015: 108.) Raj bi bil na Zemlji, če bi se tega držali.

Z upokojitvijo z varstvom narave nisem prenehal, saj svoje delo nadaljujem na Zavodu Verin.

Zahvala

Število ljudi, s katerimi sem tako ali drugače sodeloval, je zelo veliko. Posamezne omenjam v članku, vseh žal ne morem navesti, ker bi bil seznam predolg. Zahvaljujem se sodelavkam in sodelavcem na goriškem, republiškem in drugih zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine ter sedanjem Zavodu Republike Slovenije za varstvo narave, Triglavskega narodnega

parka, Regijskega parka Škocjanske jame, ribiških družin Idrija, Tolmin in Soča ter Zavoda za ribištvo Slovenije, Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU, različnim inšpektoricom in inšpektorjem ter številnim prijateljicam in prijateljem, znankam ter znancem. Še posebej ženi Katji in hčeri Vidi za podporo. Dr. Igorja Dakskoblerja in Dušana Jesenška iz Tolmina moram izpostaviti.

Izbrano slovo:

Dakskobler, I., Martinčič, A., Rojšek, D., 2017: *New localities of *Adiantum capillus-veneris* in the river-basin of Volarje/Volarnik (the Julian Alps) and phytosociological analysis of its sites = Nova nahajališča vrste *Adiantum capillus-veneris* v porečju Volarje/Volarnika (Juljske Alpe) in fitocenološka analiza njenih rastišč. *Folia biologica et geologica*, 58 (1): 31-45. Ljubljana.*

Medvešček, P., 2015: *Iz nevidne strani neba*. Ljubljana: Založba ZRC. ZRC SAZU.

Pleničar, M., 1954: *Vrnik*. *Proteus*, 17: 89-90. Ljubljana.

Ravbar, M., 1978: *Nekateri geografski vidiki proste industrijske cone na Krasu*. *Zbornik Socialnogeografski aspekti obmejnih območij Slovenije: 81-84*. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

Rojšek, D., 2012: *Učja*. <http://dar.zrsvn.si/slike/rphj/s/spi.html>.

Rojšek, D., 2015: *Dvocvetni žafran (*Crocus biflorus*)*. <http://dar.zrsvn.si/slike/ras/cro/dvc/index.html>.

Rojšek, D., 2015: *Venerini laski (*Adiantum capillus-veneris* L.) v Posočju (prvi del)*. *Proteus*, 77 (9/10): 399-408, 488. Ljubljana.

Rojšek, D., 2015: *Venerini laski (*Adiantum capillus-veneris* L.) v Posočju (drugi del)*. *Proteus*, 78 (1): 24-34, 47. Ljubljana.

Rojšek, D., 2022-1: *Varstvo rebrinčevolistne hladnikovke (*Hladnikia pastinacifolia*) v Čavnu oziroma Macjem kotu*. *Proteus*, 84 (8): 383-393. Ljubljana.

Rojšek, D., 2022-2: *Dvocvetni žafran (*Crocus biflorus* L.)*. *Most*, 69: 52. Kanal.